RAQAMLI VALYUTALAR VA AN'ANAVIY BANK TIZIMLARI O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

Raximov Jahongir Ubaydullayevich
Shaffof Qurilish MCHJ da direktor
jahongir.92.92.92.jg@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis raqamli valyutalar va an'anaviy bank tizimlari o'rtasidagi rivojlanayotgan munosabatlarni o'rganadi. U raqamli valyutalarning an'anaviy moliyaviy manzaraga integratsiyalashuvi bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni, shuningdek, me'yoriy-huquqiy bazalar, moliyaviy xizmatlar va pul-kredit siyosati uchun oqibatlarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Raqamli valyutalar, An'anaviy bank tizimlari, Moliyaviy tartibga solish, Moliyaviy innovatsiyalar, Pul-kredit siyosati.

Raqamli kompyuter tizimlarida, xususan, internet orqali qayta ishlanadigan, saqlanadigan yoki almashtiriladigan har qanday valyuta, pul yoki pulga o'xshash narsa raqamli valyuta deb ataladi. Raqamli valyutalar, shuningdek kriptovalyutalar sifatida ham tanilgan, xavfsiz tranzaktsiyalar va markazlashtirilmagan nazorat uchun kriptografik usullardan foydalanadigan qiymatning virtual yoki raqamli ko'rinishlari hisoblanadi. Hukumatlar yoki markaziy banklar kabi markaziy organlar tomonidan chiqarilgan an'anaviy valyutalardan farqli o'laroq, raqamli valyutalar markazlashtirilmagan tarmoqlarda ishlaydi, ko'pincha blokcheyn texnologiyasi deb ataladi.

- Raqamli valyutalar faqat raqamli shaklda mavjud bo'lgan va xavfsizlik uchun kriptografik usullarga tayanadigan valyuta shakllaridir.
- Ular markazlashtirilmagan, ya'ni ular hukumat yoki moliya instituti kabi birorta tashkilot yoki markaziy hokimiyat tomonidan nazorat qilinmaydi.
- Raqamli valyutalar bilan bog'liq operatsiyalar taqsimlangan daftarda, odatda blokcheynda qayd etiladi, u kompyuterlar tarmog'i tomonidan saqlanadi va tasdiqlanadi.
- Kriptografik usullar bitimlarning yaxlitligi va xavfsizligini ta'minlaydi, foydalanuvchilar uchun anonimlik va maxfiylikni ta'minlaydi, shu bilan birga ikki marta sarflash va firibgarlikning oldini oladi.

Raqamli valyutalar kontseptsiyasi 20-asrning oxirlarida, DigiCash va e-gold kabi raqamli naqd pul tizimlarini yaratishga dastlabki urinishlar bilan boshlangan. Biroq, yutuq 2008-yilda Satoshi Nakamoto nomi bilan tanilgan anonim shaxs yoki guruh tomonidan Bitcoin oq qog'ozini nashr qilish bilan sodir bo'ldi. 2009-yilda ishga tushirilgan bitkoin butun dunyoni blokcheyn texnologiyasi bilan tanishtirdi, u barcha Bitcoin tranzaktsiyalarini qayd qilish uchun markazlashtirilmagan davlat kitobi bo‘lib xizmat qiladi. O'shandan beri ko'pincha altkoinlar deb ataladigan minglab muqobil raqamli valyutalar ishlab chiqildi, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga va foydalanish holatlariga ega.

So'nggi o'n yil ichida raqamli valyutalar, xususan, Bitcoin butun dunyoda sezilarli darajada mashhur bo'ldi va qabul qilindi. Dastlab eksperimental va o'ziga xos deb hisoblangan raqamli valyutalar endi biznes, investorlar va iste'molchilar tomonidan tobora ko'proq qabul qilinib, asosiy oqimga aylandi. Raqamli valyutalar an'anaviy to'lov shakllariga nisbatan bir qator afzalliklarni taklif etadi, jumladan, tranzaksiya to'lovlari, tezroq hisob-kitob vaqtlari va chegarasiz operatsiyalar. Raqamli valyutalar ayirboshlash vositasi sifatida xizmat qilishdan tashqari, sarmoyaviy aktivlar sifatida ham ko'proq ko'riladi, ko'plab investorlar o'z portfellarining bir qismini kriptovalyutalarga ajratadilar. Raqamli valyutalar moliya sohasidagi inqilobiy innovatsiya bo'lib, markazlashtirilmagan, xavfsiz va samarali qiymat o'tkazish va investitsiya vositalarini taklif qiladi. Blokcheyn

texnologiyasining paydo bo'lishi va o'sib borayotgan qabul qilinishi bilan raqamli valyutalar global moliyaviy ko'rinishni qayta shakllantirmoqda va an'anaviy bank tizimlarini qiyinlashtirmoqda.

An'anaviy bank tizimlari uchun muammolar:

Raqamli valyutalar an'anaviy bank tizimlari uchun bir qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, bu ularning faoliyatining turli jihatlariga, tartibga solish talablariga muvofiqligi va risklarni boshqarishga ta'sir qiladi. Raqamli valyutalar keltirib chiqaradigan asosiy muammolar:

1. To'lovlarni qayta ishlash va moliyaviy vositachilik sohasidagi raqobat:

- Raqamli valyutalar an'anaviy bank tizimlarini chetlab o'tuvchi muqobil to'lov vositalarini taklif etadi, bu esa vositachilarga ehtiyoj sezmasdan, "peer-to-peer" operatsiyalarini amalga oshirish imkonini beradi.

- Ushbu to'g'ridan-to'g'ri qiymat o'tkazish an'anaviy banklarning to'lovlarni qayta ishlashda vositachi sifatidagi rolini shubha ostiga qo'yadi, bu ularning tranzaksiya to'lovlari va tegishli xizmatlardan tushadigan daromadlarini potentsial ravishda kamaytiradi.

- Ko'proq jismoniy shaxslar va korxonalar bitimlar uchun raqamli valyutalarni qabul qilganligi sababli, an'anaviy banklar to'lov xizmatlarini ko'rsatishda raqobat kuchayishi mumkin, bu bozor ulushiga ta'sir qiladi.

2. Normativ noaniqliklar va muvofiqlik:

- Raqamli valyutalar atrofidagi tartibga solish manzarasi murakkab va tez rivojlanmoqda, turli yurisdiktsiyalar turli darajadagi tartibga solishni amalga oshiradi.

- Ko'p yurisdiktsiyalarda faoliyat yurituvchi an'anaviy banklar ushbu tartibga solish noaniqliklarini bartaraf etish va ko'pincha bir-biriga zid bo'lgan tartibga solish talablariga rioya qilishni ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

3. Operatsion qiyinchiliklar va texnologik moslashuv:

- Raqamli valyuta bilan bog'liq xizmatlarni an'anaviy bank tizimlariga integratsiya qilish muhim texnologik moslashuv va infratuzilma sarmoyalarini talab qiladi.

- An'anaviy banklar raqamli valyuta operatsiyalarini qo'llab-quvvatlash, raqamli aktivlarni himoya qilish va saqlash xizmatlarini ko'rsatish uchun yangi texnologiyalarni ishlab chiqishi yoki qabul qilishi kerak.

- Operatsion muammolar, masalan, miqyoslilik, xavfsizlikning zaifligi va mavjud bank tizimlari bilan o'zaro ishlash imkoniyati raqamli valyutalarning an'anaviy bank operatsiyalariga integratsiyalashuvini yanada murakkablashtiradi.

4. Moliyaviy barqarorlik va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish bo'yicha tashvishlar:

- Raqamli valyutalarning tarqalishi ularning moliyaviy barqarorlikka potentsial ta'siri haqida xavotir uyg'otadi, ayniqsa, agar ularning bozordagi o'zgaruvchanligi tizimli xavflarga olib keladi.

- An'anaviy banklar regulyatorlar va manfaatdor tomonlar tomonidan raqamli valyutalarga ta'sir qilish bilan bog'liq xavflarni, shu jumladan bozor, kredit va operatsion risklarni baholash va yumshatish uchun bosimga duch kelishi mumkin.

- Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish yana bir muhim masala, chunki raqamli valyuta operatsiyalarining markazlashtirilmagan va taxallusliligi bank mijozlari uchun firibgarlik, o'g'irlik va nizolarni hal qilish kabi muammolarni hal qilishni qiyinlashtirishi mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, raqamli valyutalar an'anaviy bank tizimlari uchun to'lovlarni qayta ishlashda raqobatning kuchayishidan tartibga soluvchi noaniqliklar va operatsion murakkabliklargacha bo'lgan jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni hal qilish raqamli asrda an'anaviy bank tizimlarining barqarorligi va barqarorligini ta'minlash uchun faol ishtirok etish, texnologik innovatsiyalar va samarali risklarni boshqarish strategiyalarini talab qiladi.

Moliyaviy innovatsiyalar uchun imkoniyatlar:

Raqamli valyutalar, blokcheyn va aqlli shartnomalar kabi asosiy texnologiyalari bilan bir qatorda moliyaviy innovatsiyalar uchun ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. An'anaviy banklar o'z xizmatlarini yaxshilash, operatsion samaradorlikni oshirish va moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish uchun ushbu imkoniyatlardan foydalanishlari mumkin.

1. Blokcheyn texnologiyasi va aqlli shartnomalar:

- Ko'pgina raqamli valyutalarning asosi bo'lgan blokcheyn texnologiyasi turli moliyaviy jarayonlarni tartibga soluvchi markazlashtirilmagan va o'zgarmas daftar tizimini taklif etadi.

- Aqlli shartnomalar, shartnoma shartlari to'g'ridan-to'g'ri kodga yozilgan o'z-o'zidan bajariladigan shartnomalar vositachilarga ehtiyoj sezmasdan avtomatlashtirilgan va xavfsiz operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi.

- An'anaviy banklar savdoni moliyalashtirish, ta'minot zanjirini boshqarish va me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik kabi jarayonlarni avtomatlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va shaffoflikni oshirish uchun blokcheyn va aqlli shartnomalardan foydalanishni o'rganishi mumkin.

2. Xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish:

- Blokcheynga asoslangan yechimlarni qabul qilish orqali an'anaviy banklar hisob-kitob vaqtlarini qisqartirishi va ortiqcha jarayonlarni bartaraf etishi mumkin.

- Raqamli valyutalar an'anaviy to'lov usullariga nisbatan pastroq bitim to'lovlarini taklif qiladi, bu ham banklar, ham ularning mijozlari uchun moliyaviy operatsiyalar narxini pasaytiradi.

- An'anaviy banklar to'lovlar, pul o'tkazmalari va xalqaro savdo uchun raqamli valyutalardan foydalanishi mumkin, bu esa muvofiq bank tarmoqlariga bo'lgan ishonchni kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi.

3. Kengaytirilgan mijozlar tajribasi:

- Raqamli valyutalar mijozlarga tezroq, xavfsizroq va qulayroq to‘lov imkoniyatlarini taqdim etib, ularning umumiy bank tajribasini oshiradi.

- An'anaviy banklar mijozlarning innovatsion moliyaviy mahsulotlarga bo'lgan talabini qondirish uchun kriptovalyuta hamyonlari kabi raqamli valyuta bilan bog'liq xizmatlarni o'zlarining mavjud platformalariga integratsiyalashlari mumkin.

- Raqamli valyuta bilan bog'liq xizmatlarni taklif qilish texnologiyani yaxshi biladigan mijozlarni jalb qilishi va an'anaviy banklarni raqobatchilardan farqlashi mumkin, bu esa mijozlarning sodiqligini oshirish va ushlab turishga olib keladi.

4. Moliyaviy inklyuziya va bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyati:

- Raqamli valyutalar, ayniqsa, an'anaviy moliyaviy infratuzilmaga kirish imkoniyati cheklangan hududlarda, kam ta'minlangan yoki banksiz aholiga bank xizmatlarini kengaytirish imkoniyatiga ega.

- Mobil raqamli valyuta hamyonlari jismoniy shaxslar uchun qiymatni saqlash, to'lovlarni amalga oshirish va asosiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish uchun arzon va qulay vositalarni taqdim etishi mumkin.

- An'anaviy banklar fintech kompaniyalari yoki raqamli valyuta platformalari bilan hamkorlik qilishlari mumkin, bu esa kam ta'minlangan jamoalar ehtiyojlariga moslashtirilgan, moliyaviy inklyuzivlikni va iqtisodiy imkoniyatlarni oshirishga yordam beradigan innovatsion yechimlarni taklif qilishi mumkin.

Raqamli valyutalar an'anaviy banklarga moliyaviy innovatsiyalar, jumladan blokcheyn texnologiyasini joriy etish, xarajatlarni kamaytirish, mijozlar tajribasini oshirish va moliyaviy inklyuzivlik tashabbuslarini taklif qiladi. Ushbu imkoniyatlardan foydalangan holda va raqamli valyutalarning transformatsion salohiyatidan foydalangan holda, an'anaviy banklar raqobatbardosh

bo'lib qolishi, o'sishni rag'batlantirishi va raqamli asrda o'z mijozlarining o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, raqamli valyutalar va an'anaviy bank tizimlari o'rtasidagi munosabatlar ko'p qirrali bo'lib, muammolar va imkoniyatlar bilan ajralib turadi. Raqamli valyutalar an'anaviy bank modellarini buzish va tartibga solishda qiyinchiliklar tug'dirsa-da, ular moliyaviy innovatsiyalar, xarajatlarni kamaytirish va kengaytirilgan inklyuzivlik uchun yo'llarni taklif qiladi. Samarali me'yoriy-huquqiy bazalar, texnologik moslashuv va strategik hamkorlik ushbu rivojlanayotgan landshaftda harakat qilish va an'anaviy bank tizimlari va kengroq iqtisodiyot uchun raqamli valyutalarning afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Retrieved from https://bitcoin.org/bitcoin.pdf
2. European Central Bank. (2012). Virtual currency schemes – a further analysis. Retrieved from https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf
3. World Economic Forum. (2016). The future of financial infrastructure: An ambitious look at how blockchain can reshape financial services. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_future_of_financial_infrastructure.pdf
4. http://www.digipay.guru
5. http://www.wolfandco.com

WORDLY KNOWLEDGE